

Lachen met God (2)? De grenzen van humor en spot...

(niet-gepubliceerde column Knack) okt 2016

Na mijn vorige pleidooi voor meer humor in de kerk ([link?](#)), voor een gezonde dosis zelfrelativering en een vleugje zelfspot, wil ik nu even de andere kant belichten en aftasten wanneer het 'erover' gaat. Waar is de grens tussen humor en spot, tussen plagen en pesten, tussen 'bevrijdend lachen' en een sarcastische grijns? Voor de enen is alles rond God, kerk en religie zo 'heilig' dat je er per definitie niet mee mag lachen, en wordt het 'doodserieus'. Maar voor de anderen is dat precies de reden om er keihard tegen aan te stampen: alles wat door anderen als heilig wordt ervaren, moet kapot. Hoe 'heiliger' een huisje is, hoe harder de sloophamer erin moet beuken. De paus, de Kerk en God zijn uitverkoren doelwitten, en de moppen worden steeds zwartgalliger, zuur als azijn en giftig als vitriool. Het lijkt alsof sommigen hun 'mannelijkheid' moeten bewijzen door te bespotten wat niemand anders durft. Ze betitelen zichzelf dan als 'grensverleggend'. Maar... zijn na 50, 60 jaar grensverleggingen niet alle grenzen als een slappe elastiek al helemaal uitgeleebd? Als God al 10.000 keer bespot en bespuwd is, waarom nog een 10.001^{ste} keer?

Spotten met God was natuurlijk hoogst actueel in januari 2015, met de gebeurtenissen rond Charlie Hebdo. Dat de terroristen iets barbaars gedaan hebben, daar is elk weldenkend mens het over eens. Maar dat maakt de cartoonisten niet ineens tot heiligen en martelaren voor de goede zaak. Dat de terreurdaad duivels was, maakt de slachtoffers niet tot engeltjes. Het satirische blad spotte met (bijna) alles: niet alleen Mohammed, maar ook Jezus, de paus, eigenlijk met alle religieuze uitingen. Maar waren ze dan geen voorvechters voor de vrije meningsuiting? Hmm, dat is toch wel een erg mooie voorstelling van zaken. Voorvechters van 'het recht op belediging', zouden sommigen al eerder zeggen, maar ja, waar vind je dat in de Verklaring van de Mensenrechten? Hebt u de cartoons indertijd bekeken? Ook die ene van die poedelnaakte man met een groot kruis en menorah in zijn aars en een mini-boerka als condoom over zijn erectie getrokken? Kan u mij zeggen welke vrije meningsuiting hierachter zit? Ik denk ongeveer: 'Ik heb het schijt aan elke godsdienst, en ik pis er vrolijk op'. OK, er is in het vrije westen het recht om zoiets te zeggen, of je het leuk vindt of niet. Het is juridisch toegelaten, maar is het moreel daarom OK? Stel je even voor dat we allemaal zo zouden beginnen communiceren over degenen met wie we het niet eens zijn! Worden platte naaktcartoons van onze tegenstander de nieuwe stijl? Allemaal onder de gordel, op de persoon spelen, de ander vernederen, door het slijk halen en provoceren? Is het niveau van discussie op de sociale fora nog niet laag genoeg? Of neem nu die andere cartoon in Charlie Hebdo, waarin de christelijke drie-eenheid afgebeeld staat: God de Vader staat vooraan, Jezus poedelnaakt en met doornenkroon penetreert hem langs achteren, en de Heilige Geest, afgebeeld als een driehoek met een 'oog van Horus' erin, steekt langs achteren in de aars van Jezus. Fijngevoeligheid ten top. Kan iemand mij toelichten welke 'vrije meningsuiting' hierachter zit? Atheïsten gaan er prat op dat zij tenminste rationeel (!) zijn, maar welk nieuw intelligent inzicht, welk leerrijk perspectief wordt ons hier aangereikt? Of is de cartoonist nooit over zijn anale fase geraakt, is hij op het niveau van pipi-kaka-humor blijven steken?

Charlie noemde zichzelf 'journal irresponsable': dat klinkt natuurlijk heel grappig en lijkt een vrijbrief te geven voor álles, maar kan dat wel? Waar eindigt de wereld als iedereen zo handelt? En is er voor Charlie dan wérkelijk niets heilig? Oh, zeker wel: de onbegrensde vrije meningsuiting, de absolute vrijheid van de kunstenaar die boven alle wetten staat. Religieuze heilige huisjes worden altijd vervangen door seculiere heilige huisjes, oude taboes door nieuwe. De vrijheid van de één eindigt waar die van de ander begint, maar dat lappen sommigen vrolijk aan zijn laars.

Satire wordt gerechtvaardigd met als argument dat het 'openheid' creëert (lees: forceert) en 'taboes bespreekbaar maakt'. Oh ja? Wat voor soort open gesprek denk jij te zullen hebben als je je tegenstrever eerst naakt voor schut zet en dan in zijn kruis stampet? Het brengt een inflatie van beledigingen voort, een escalatie van frustratie en heftige emoties, van steeds grovere taal, totdat iemands stoppen doorslaan. Een oude spreuk

zegt: 'Wie wind zaait, zal storm oogsten'. Na een tijd worden driedubbele beledigingen ook weer 'gewoon' en moet je naar de vierde versnelling overschakelen. Hoeveel centimeters zijn we nog van de glibberige rand van de steile afgrond, of liggen we al diep in die afgrond?

Of waarom gaan sommige cartoonisten of 'humoristen' altijd verder óver de grens? Hmm, mag een mens hier ook lichtjes kritisch zijn? Zou het eventueel om de centjes kunnen gaan? De verkoop, de winstcijfers? Moet je niet altijd nóg een stapje verder gaan in het provoceren om nog gehoord of gelezen te worden? Vooral naakt doet het dan goed - we weten het allemaal: naakt verkóópt! En eenmaal je op dat spoor zit, moet je, om de verkoopcijfers op peil te houden, altijd nóg naakter, choquerender, tot in het perverse.

We leven toch in een bizarre, schizofrene maatschappij: op scholen wordt de laatste jaren druk campagne gevoerd tegen pesten, en terecht! Maar éénmaal uit de schoolbanken en boven de 18 wordt pesten een hobby, beledigen een kunst, satire een sport waarin een bikkelharde competitie heerst 'om ter strafst': 'Wie durft nóg grover en platter dan ik?'

Komaan, zegt men dan, mogen we niet eens smakelijk lachen? Ach zo, gebeurt dit dan allemaal in de naam van humor? Maar er zijn vele niveaus van humor, en de eerlijkste humor is die waar je met jezelf lacht. Charlie Hebdo spotte zogenaamd met alles, maar sarcastische cartoons over atheïsten heb ik er nooit gezien. Spot met de 'vijand' is goedkoop. Daarom zijn de enigen die grapjes mogen maken over de concentratiekampen de joden zelf. Spotten is geen teken van sterkte, maar van zwakte: het is een teken dat je geen inhoudelijke argumenten meer hebt, waardoor je op de persoon moet spelen: niet op de bal, maar op de schenen, nee, een beetje hoger, in zijn kruis. Laten we eerlijk zijn: als we er allemaal smakelijk mee lachen wanneer onze 'vijand' door het slijk gehaald wordt, moeten we niet verontwaardigd 'hate speech' roepen wanneer anderen met ons (of onze geliefden) hetzelfde doen.

Hoe moeten christenen reageren op zulke openlijke spot in de media? Of niet reageren? Jezus kreeg ook zijn portie spot en valse beschuldigingen te verduren, maar hij verdedigde zichzelf nooit. Christenen hebben ook nooit op Charlie Hebdo gereageerd met kalasnikovs. En in het medialandschap ken ik ook geen christelijke satirische tijdschriften die atheïsten op vulgaire manier ridiculiseren, met een atheïstisch symbool in hun aars. Nee, dat is niet christelijk, dat doen wij niet en zullen wij nooit doen. En toch, zulke spottende cartoons of moppen kwetsen gelovigen écht persoonlijk: niet noodzakelijk omdat ze lange tenen hebben en intolerant zijn, maar omdat het een Persoon viseert die ze liefhebben. Wanneer iemand jouw vrouw (of man of geliefde) zou door het slijk halen, en je weet dat het 100% onterecht is (omdat jij hem/haar het beste kent), is dat dubbel pijnlijk: het is dan bijna onmogelijk om te zwijgen, al is het maar een kwestie van rechtvaardigheid! Wanneer zwijgen als zwakheid gepercipieerd wordt en het een toestemming lijkt om maar verder over God en geloof heen te lopen, mogen christenen zeker een ferme stem laten horen! Maar omdat een groot deel van het 'spot-arsenaal' voor hen moreel ontoelaatbaar is, van te laag allooi, is het zoals een gevecht met één hand op de rug gebonden.

Ik pleit zeker niet voor een taboe op cartoons en satire, ook niet rond God en geloof. Een mens moet tegen plaagjes of steekjes kunnen. Een milde vorm van spot moet zeker kunnen. Een wijs man gaf 2000 jaar geleden eens een 'gouden regel': 'Wat je niet wil dat anderen aan jou doen, moet je ook niet aan hen doen' (Mattheüs 7:12). Dit is zelfs niet typisch christelijk, maar zeer universeel geformuleerd, zelfs als een seculiere, 'redelijke' regel! Een mop hoeft echt niet de tegenstander helemaal te ontmenselijken om echt grappig te zijn. Als satire een kunst is, mag het niet ontaarden in een moddergevecht. Veralgemeningen en karikaturen zijn bijna onvermijdelijk, maar de ander voorstellen als 'de grootste idioot die ooit op aarde rondgelopen heeft' slaat nergens op. In moppen tegen religie worden gelovigen meestal als oerdom voorgesteld, alsof ze niet kritisch kunnen/mogen/durven nadenken, alsof ze alleen maar slaafse en onderdanige ja-knikkers zijn en geloven in een 'ingebeelde vriend', alsof God een soort grote Sinterklaas is... Als je ergens mee wil spotten moet je best enige kennis van zaken hebben: wie eerst zelf een karikatuur creëert en deze dan tot de grond afbreekt, heeft niets 'bewezen'.

Andere mensen 'in hun blootje zetten' is verleidelijk, maar het is een strategie die zich snel als een boemerang tegen jezelf keert. Sarcasme lijkt 'zoete wraak', maar laat een wrange smaak na in de mond. Wie er plezier in vindt een ander te vernederen, verlaagt in feite zichzelf. Spotten met God Zelf is nog van een andere categorie: wie op God spuwt, riskeert - zoals in de film 'Fiddler on the roof' wordt gezegd - dat het speeksel alleen maar in zijn eigen gezicht terugvalt.

De sympathisanten van Charlie Hebdo vonden dat de islam eens duidelijk kleur moest bekennen, en dat moslimleiders van over de hele wereld zulk soort daden sterk moesten veroordelen; en ze hebben uiteraard een punt. Maar is het dan niet vreemd dat er tevoren nooit atheïsten en humanisten waren die Charlie Hebdo veroordeeld hebben wegens hun gebrek aan respect en tolerantie? Waarom hebben we die stemmen in het debat zo hard gemist? Waar bleef de officiële veroordeling door bijv. het Humanistisch Verbond of de Unie van Vrijzinnige Verenigingen? Als we tolerantie en respect willen voor alle levensbeschouwingen, pluralisme en dialoog, moet het respect van alle kanten komen, van moslims en christenen, van atheïsten én niet-gelovigen.

Ignace Demaerel